

УДК 658.117.31:332.87

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-2-6>**Лаврик В.В.**аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумського державного університету**Lavryk Volodymyr**
Sumy State University**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА ІНДЕКС
ТАРИФНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ****THEORETICAL PRINCIPLES OF THE INVESTIGATION
OF THE INFLUENCE OF SOCIO-ECONOMIC INDICATORS
ON THE TARIFF LOAD INDEX**

В основі даної статті лежить дослідження теоретичних засад виявлення впливу соціально-економічних показників на індекс тарифного навантаження населення. У результаті проведеного аналізу виявлено вплив цілої низки чинників на процес визначення тарифного навантаження організаційного характеру (динамічність та недосконалість нормативного правового забезпечення функціонування житлово-комунальної сфери), економічного спрямування (існування природних монополій, відсутність взаємозв'язку між якістю та ціною на житлово-комунальні послуги), соціального значення (необхідність забезпечення належного рівня та обсягу життєво важливих послуг, здійснення постійного контролю з боку санітарно-епідеміологічних та екологічних структур).

Ключові слова: тарифи, тарифне навантаження, індекс тарифного навантаження, соціальна політика, держава, соціально-економічний рівень розвитку країни, організаційні чинники.

В основе данной статьи лежит исследование теоретических основ выявления влияния социально-экономических показателей на индекс тарифной нагрузки населения. В результате проведенного анализа выявлено влияние целого ряда факторов на процесс определения тарифной нагрузки организационного характера (динамичность и несовершенство нормативного правового обеспечения функционирования жилищно-коммунальной сферы), экономического направления (существование естественных монополий, отсутствие взаимосвязи между качеством и ценой на жилищно-коммунальные услуги), социального значения (необходимость обеспечения надлежащего уровня и объема жизненно важных услуг, осуществление постоянного контроля со стороны санитарно-эпидемиологических и экологических структур).

Ключевые слова: тарифы, тарифная нагрузка, индекс тарифной нагрузки, социальная политика, государство, социально-экономический уровень развития страны, организационные факторы.

Summarizing the scientific achievements of specialists in the state and development of housing and communal services, we consider it expedient to distinguish three groups of factors of the external and internal environment, which impede the stable and effective development of the housing and communal sphere. First of all, it is necessary to distinguish a set of factors of organizational character, on the basis of which are: dynamism and imperfection of normative legal support of functioning of housing and communal sphere; lack of an efficient functioning market for housing and communal services; non-transparent system of management and tariff formation; significant differentiation of tariffs and service providers by regional component; non-proper state control and regulation of housing and communal services. The basis of this article is to study the theoretical foundations of identifying the impact of socio-economic indicators on the index of tariff load of the population. The analysis revealed the influence of a number of factors on the process of determining the tariff load, which are organizational in nature (the dynamics and imperfection of regulatory legal support for the functioning of housing and communal services, the absence of an effective functioning market of housing and communal services, opaque tariff management system and tariffs differentiation and service providers by regional component, inadequate state control and regulation of housing and communal services fery); economic orientation (existence of natural monopolies, lack of correlation between quality and price for housing and communal services, limited availability of sufficient financial support, inefficiency and irrationality of the use of available financial resources, imbalance in payments between suppliers and consumers, significant amounts of arrears housing and communal services, imperfection of financial management system, excessive energy and material consumption of production, specificity of formation of fixed assets s); social importance (the need to ensure an adequate level and volume of vital services, the ongoing monitoring of sanitary-epidemiological and environmental structures, the provision on a continuous basis of a wide range of quality and competitive services in accordance with the urgent needs of consumers).

Key words: tariffs, tariff load, tariff load index, social policy, state, socio-economic level of development of the country, organizational factors.

Постановка проблеми. Визначення тарифного навантаження залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників, які здійснюють визначальний вплив на його рівень, платоспроможність і конкурентоспроможність житлово-комунальних підприємств, інвестиційну привабливість та якість послуг, які надають суб'єкти господарювання даної сфери. Слід зазначити, що недостатній рівень фінансування, несвоєчасний та неповний розрахунок споживачів за надані житлово-комунальні послуги, неефективне та нерациональне використання матеріальних і фінансових ресурсів, застаріла матеріально-технічна база, високий рівень зносу необоротних активів, недосконала тарифна політика, відсутність достатнього обсягу інвестиційних ресурсів для здійснення модернізації об'єктів комунальної власності, переважна збитковість діяльності, невдалі трансформаційні перетворення за зміни форм власності підприємств житлово-комунального господарства, неефективна система управління їхньою діяльністю призводять до необхідності постійного державного втручання у житлово-комунальну сферу та проведення її реформування. Окрім здійснення безперервної та ефективної господарської діяльності, зазначеної в статутних документах (виробничої, поставальницької чи обслуговуючої), підприємства житлово-комунального господарства покликані також реалізовувати соціальний складник державної політики у сфері надання якісних та своєчасних житлово-комунальних послуг, що, своєю чергою, вимагає створення більш дієвих механізмів

реалізації фінансового забезпечення їхньої діяльності. Тому актуалізується питання щодо визначення оптимального набору чинників, соціально-економічного характеру, що здійснюють вагомий вплив під час формування індексу тарифного навантаження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як методологічне забезпечення вирішення досліджуваної проблематики доцільно застосовувати такі методи дослідження: аналіз, синтез, логічне узагальнення, порівняльний і статистичний аналіз. У процесі безпосередньої формалізації зв'язків між соціально-економічними показниками та індексом тарифного навантаження варто застосувати метод головних компонент та кореляційний аналіз – під час ідентифікації ключових чинників впливу на індекс тарифного навантаження; багатофакторний регресійний аналіз – під час оцінювання взаємозв'язку між індикаторами соціально-економічного розвитку країни та індексом тарифного навантаження.

Серед науковців значну увагу до виділення проблем діяльності житлово-комунального господарства приділяли О.В. Нагорна [7] та О.С. Вавричук [1]. Так, О.В. Нагорна серед таких особливостей фінансування підприємств діяльності житлово-комунального господарства зазначила: неспроможність амортизаційних відрахувань здійснювати відтворювальну функцію; відсутність достатнього фінансово-кредитного забезпечення; формування прибутку підприємств комунального господарства переважно за рахунок платежів від оплати за комунальні

послуги, а оскільки їх рівень не забезпечує покриття необхідних витрат на їх виробництво та не залежить від попиту і пропозиції на відповідні види комунальних послуг, то це призводить до збитковості діяльності підприємств.

О.С. Вавричук також зосереджує свою увагу на окремих особливостях організації фінансів підприємств діяльності житлово-комунального господарства, до числа яких відносяться: багатогалузевий характер цих підприємств; тісні взаємини з бюджетною системою, які проявляються в необхідності субсидування підприємств із бюджетів різних рівнів, фінансування різних цільових програм; специфічна процедура тарифоутворення на житлово-комунальні послуги.

Варто зауважити, що дослідженням специфіки діяльності житлово-комунального господарства займалися багато вітчизняних дослідників. Так, у наукових працях акцентовано увагу на тому, що житлово-комунального господарство має низку специфічних особливостей, що характеризують його як складну, багатоелементну, динамічну, організаційно-економічну систему. До таких особливостей належать: висока соціальна значимість; специфічна структура доходів та витрат підприємств; одночасність виробництва і споживання послуг; гарантований збут послуг; місцевий характер виробництва і споживання послуг; великі площі обслуговування; різноманітність робіт.

Метою дослідження є аналіз теоретичних засад виявлення впливу соціально-економічних показників на індекс тарифного навантаження населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед чинників економічного спрямування, що негативно впливають на розвиток житлово-комунального господарства, слід виділити: значну частку підприємств – природних монополій, що спричиняє низький рівень конкурентоспроможності даного сектору; відсутність взаємозв'язку між якістю та ціною на житлово-комунальні послуги; обмеженість достатнього рівня фінансового забезпечення; неефективність та нерациональність використання наявних фінансових ресурсів; дисбаланс у розрахунках між постачальниками та споживачами; значні обсяги заборгованості за надані житлово-комунальні послуги; недосконалість системи фінансового менеджменту; надмірну енерго- і матеріаломісткість виробництва; специфічність формування основних фондів, що призводить до низького рівня їх господарської придатності; неконкурентоспроможність та низький ступінь привабливості як об'єкта інвестування.

Зауважимо, що, крім зазначених чинників, сфера житлового комунального господарства піддається впливу цілої низки чинників соціального значення, а саме: необхідність забезпе-

чення належного рівня та обсягу життєво важливих послуг; здійснення постійного контролю з боку санітарно-епідеміологічних та екологічних структур; надання на постійній основі широкого спектру якісних та

Досліджуючи специфіку організації фінансових відносин підприємств житлово-комунального господарства, слід зазначити, що як і більшість підприємств матеріальної сфери, вони формують систему зовнішніх і внутрішніх зв'язків. Характеризуючи складники фінансових відносин житлово-комунальних компаній, необхідно відзначити наявність фінансових зв'язків із: бюджетами різних рівнів, передусім із місцевим бюджетом, та державними цільовими фондами; фінансово-кредитними установами та страховими компаніями; з галузевими та корпоративними структурами, до складу яких вони можуть входити або бути підпорядковані їм; засновниками, власниками, учасниками об'єднань; управлінськими структурами [2; 7].

Підприємства житлово-комунального господарства незалежно від форми власності в результаті здійснення основної операційної діяльності, пов'язаної з наданням житлово-комунальних послуг, отримують доходи в розмірі суми встановленого тарифу, який покривається за рахунок: оплати послуг споживачами житлово-комунальних послуг (населенням та юридичними особами); сум відшкодування з бюджету в частині, яка надається на покриття наданих згідно з чинним законодавством субсидій підприємствам житлово-комунального господарства чи споживачам житлово-комунальних послуг, та інших джерел.

Визначальну роль у системі організації фінансів у даній сфері відіграють органи місцевого самоврядування, які мають значні можливості для впливу на фінансово-господарську діяльність підприємств житлово-комунальних господарств і, зокрема, на формування їхніх доходів і прибутків через відповідну тарифну політику, надання бюджетних дотацій, субвенцій та пільг зі сплати податків і обов'язкових платежів [3].

У сучасних умовах однією із ключових проблем функціонування підприємств житлово-комунальних господарств та забезпечення їхньої беззбиткової діяльності є формування та реалізація тарифної політики у сфері житлово-комунальних господарств. Слід відзначити, що державне регулювання цін на житлово-комунальні послуги здійснюється відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» від 25 грудня 1996 р. № 1548 [10].

Основу тарифоутворення на житлово-комунальні послуги становлять річні планові показ-

ники з виробництва і надання відповідних видів послуг з урахуванням темпів зміни обсягу наданих послуг за окремими їх видами (теплова енергія, водопостачання, водовідведення) за останні п'ять років і прогнозних розрахунків зміни обсягів таких послуг та на основі економічно обґрунтованої планової собівартості [6]. При цьому слід відзначити, що планування витрат на виробництво окремих видів послуг житлово-комунальних господарств здійснюється з урахуванням таких чинників, як:

- державні галузеві нормативи (норми витрат, ресурсів);
- техніко-економічні розрахунки та кошториси;
- система оподаткування виробників та споживачів послуг;
- макропараметри соціально-економічного розвитку (індекси цін, індекс інфляції, коливання валютних курсів, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата тощо);
- регіональних, соціально-економічних, природно-кліматичних та геополітичних умов і особливостей.

Важливим складником у системі тарифної політики на послуги житлово-комунальних господарств є встановлення структури тарифів, яка формується з економічно обґрунтованих витрат на здійснення операційної та фінансової діяльності виробника послуг (повної планової собівартості) та частини прибутку.

Для забезпечення стабільного та безперервного процесу здійснення господарської діяльності підприємств житлово-комунального господарства з надання житлово-комунальних послуг та враховуючи обмежений вплив на можливість встановлення тарифів, які даватимуть змогу відшкодувати понесені витрати на їх вироблення, держава здійснює надання субсидій та інших видів державної фінансової підтримки на відшкодування різниці в тарифах.

Пропорційне співвідношення між доходами та тарифною сіткою на основні комунальні послуги є однією із умов формування «здорового» суспільства. Протягом останнього десятиліття ми спостерігаємо постійне зростання тарифів на основні житлово-комунальні послуги.

Тарифна політика держави передусім виконує соціальну роль, адже надмірне тарифне навантаження може провокувати міграційні переміщення населення. Тому під час встановлення нових тарифів держава повинна обов'язково враховувати цей нюанс, особливо це актуально в сучасних умовах розвитку України. Відповідно до чинного Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг [8], до її компетентності належить такий список прав:

- встановлення цін (тарифів) на електричну енергію, тарифів на її передачу та постачання;
- визначення цін на товарний природний газ власного видобутку для суб'єктів, визначених законом;

- встановлення роздрібних цін на природний газ, що використовується для потреб населення;

- визначення тарифів на теплову енергію, що виробляється на теплоелектроцентралях, ТЕС, АЕС та когенераційних установках та установках із використанням нетрадиційних або поновлюваних джерел енергії;

- встановлення тарифів на комунальні послуги для суб'єктів природних монополій та суб'єктів господарювання на суміжних ринках, ліцензування яких проводиться комісією.

Таким чином, тариф складається з трьох основних частин: витрат, прибутку та податку на додану вартість (ПДВ).

Стимулююче регулювання повинно також стати одним із принципів формування тарифів. Суть даного принципу полягає у регулюванні діяльності господарюючих суб'єктів. Стимулююче регулювання вже добре зарекомендувало себе в міжнародній регуляторній практиці, оскільки воно спонукає суб'єктів господарювання до ефективного використання ресурсів та сприяє підвищенню ефективності їхньої діяльності у цілому. Успішним прикладом використання стимулюючого регулювання під час формування тарифної політики є такі країни, як Польща, Литва, Латвія, Естонія, Чехія та Угорщина.

Висновки з проведеного дослідження.

Під час аналізу теоретичних засад виявлення впливу соціально-економічних показників на індекс тарифного навантаження населення виявлено вплив цілої низки чинників організаційного характеру (динамічність та недосконалість нормативного правового забезпечення функціонування житлово-комунальної сфери, відсутність ефективно функціонуючого ринку житлово-комунальних послуг, непрозора система управління та тарифоутворення, значна диференціація тарифів та постачальників послуг у розрізі регіонального складника, неналежний державний контроль та регулювання житлово-комунальної сфери); економічного спрямування (існування природних монополій, відсутність взаємозв'язку між якістю та ціною на житлово-комунальні послуги, обмеженість достатнього рівня фінансового забезпечення, неефективність та нерациональність використання наявних фінансових ресурсів, дисбаланс у розрахунках між постачальниками та споживачами, значні обсяги заборгованості за надані житлово-комунальні послуги, недосконалість системи фінансового менеджменту,

надмірна енерго- і матеріаломісткість виробництва, специфічність формування основних фондів); соціального значення (необхідність забезпечення належного рівня та обсягу життєво важливих послуг, здійснення постійного

контролю з боку санітарно-епідеміологічних та екологічних структур, надання на постійній основі широкого спектру якісних та конкурентоспроможних послуг відповідно до нагальних потреб споживачів).

Список використаних джерел:

1. Вавричук О.С. Фінанси житлово-комунального господарства як складова місцевих фінансів. URL: <http://intkonf.org/vavrichuk-o-s-finansi-zhitlovo-komunalnogogospodarstva-yak-skladova-mistsevih-finansiv/> (дата звернення: 22.12.2019).
2. Діденко Л.В. Місцеві позики як джерело залучення фінансових ресурсів до місцевих органів влади. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. № 2. С. 57–66.
3. Зубко О.В. Можливості впровадження зарубіжного досвіду управління сектором ЖКГ в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1(9). С. 218–221.
4. Кірейцев Г.Г. Фінанси підприємств: навчальний посібник / за ред. д.е.н., проф. Г.Г. Кірейцева. Київ: ЦУД, 2002. 268 с.
5. Козачок І.А. Формування та управління ефективним використанням фінансових ресурсів підприємства. URL: www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_47_277.pdf (дата звернення: 22.12.2019).
6. Мамонова К.А. Стан та особливості функціонування житлово-комунального комплексу України. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2013. № 2(22). С. 29–39.
7. Нагорна О.В. Система фінансового забезпечення підприємств ЖКГ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 665–668.
8. Нехайчук Ю.С. Оценка финансового обеспечения предприятий жилищно-коммунального хозяйства в АР Крым и пути его улучшения. URL: https://docviewer.yandex.ua/r.xml?sk=ea46dd90a7d81aa48e3661f872a19f5d&url=http%3A%2F%2Fpk.napks.edu.ua%2Flibrary%2Fcompilations_vak%2Fnvf%2F2009%2F4%2Fp_48_51.pdf (дата звернення: 22.12.2019).
9. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник / за наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогіна ; 7-е вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2008. 552 с.
10. Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715/2014> (дата звернення: 22.12.2019).
11. Рибалко Н.О. Фінансові ресурси підприємств: грошові кошти чи щось більше? *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 14. С. 28–31.
12. Рудченко І.В. Удосконалення механізму управління фінансовими ресурсами підприємства. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sper_2011_1_5 (дата звернення: 22.12.2019).
13. Сокиринська І.Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства. *Фінанси України*. 2003. № 1. С. 89–93.

References:

1. Vavrychuck, O.S. Finansy yitlovo-komunalnogo gospodarstva yak skladova miscevyh finansiv [Housing and utility finance as a component of local finance]. Available at: <http://intkonf.org/vavrichuk-o-s-finansi-zhitlovo-komunalnogogospodarstva-yak-skladova-mistsevih-finansiv/> (accessed 22.12.2019).
2. Didenko, L.V. (2014) Mistsevi pozyky yak dzhерelo zaluchennya finansovykh resursiv do mistsevykh orhaniv vlady [Local loans as a source of attraction of financial resources to local authorities]. *Collection of scientific papers of the National University of the State Tax Service of Ukraine*, № 2, pp. 57–66.
3. Zubko, O.V. (2011) Mozhlivosti vprovadzhennya zarubizhnoho dosvidu upravlinnya sektorom ZHKH v Ukrayini [Possibilities of introduction of foreign experience of managing the housing sector in Ukraine]. *Bulletin of Zaporizhzhya National University*, № 1(9), pp. 218–221.
4. Kireycev, G.G. (2002) *Finansy pidpryyemstv* [Business Finance]. Kyiv: CUD. (In Ukrainian)
5. Kosachok, I.A. (2011) Formuvannya ta upravlinnya efektyvnyvm vykorystannym finansovykh resursiv pidpryyemstva [Formation and management of efficient use of financial resources of the enterprise]. Available at: www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_47_277.pdf (accessed 22.12.2019).
6. Mamonova, K.A., Konoplina, O.O. (2013) Stan ta osoblyvosti funktsionuvannya zhytlovo-komunal'noho kompleksu Ukrayiny [Status and features of functioning of the housing and communal complex of Ukraine]. *Economics and Management of Engineering Enterprises: Problems of Theory and Practice*, № 2(22), pp. 29–39.
7. Nagorna, O.V. (2016) Systema finansovogo sabespechennya pidpryyemstv GKG [System of financial support of the enterprises of housing and communal services]. *Global and national problems of economy*, vol. 9, pp. 665–668.

8. Nekhaichuk, Yu.S. Assessment of financial support of housing and communal services enterprises in the Autonomous Republic of Crimea and ways of its improvement. Available at: https://docviewer.yandex.ua/r.xml?sk=ea46dd90a7d81aa48e3661f872a19f5d&url=http%3A%2F%2Fpk.napks.edu.ua%2Flibrary%2Fcompilations_vak%2Fnvfbi%2F2009%2F4%2Fp_48_51.pdf (accessed 22.12.2019).
9. Poddierogin, A.M. (2008) *Finansy pidpryyemstv* [Business Finance]. Kyiv: KNEU. (In Ukrainian)
10. Regulations on the National Commission for State Regulation of Energy and Utilities. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/715/2014> (accessed 22.12.2019).
11. Rybalko, N.O. (2009) Finansovi resursy pidpryyemstv: hroshovi koshty chy shchos' bil'she? [Enterprise Financial Resources: Cash or Anything More?] *Investment: practice and experience*, № 14, pp. 28–31.
12. Rudchenko, I.V. (2011) Improvement of the mechanism of management of financial resources of the enterprise. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sep_2011_1_5 (accessed 22.12.2019).
13. Sokyrynska, I.H. (2003) Diahnostyka finansovoho zabezpechennya diyal'nosti pidpryyemstva [Diagnosis of financial support of the enterprise]. *Business Finance*, № 1, pp. 89–93.